

Балабан П. Ю.,

к.е.н., проф., завідувач кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Вищий навчальний заклад Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі", м. Полтава

Балабан М. П.,

к.е.н., доц. кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Вищий навчальний заклад Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі", м. Полтава

Іванов Ю. В.,

к.е.н., доц. кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Вищий навчальний заклад Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі", м. Полтава

Апопій Г. В.,

ст. викладач, Чернівецький коледж економіки і права, м. Чернівці

ТОРГІВЛЯ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ: СТРУКТУРНІ ЗМІНИ У ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

***Анотація.** Розглядаються структурні зміни в сільській торгівлі у контексті трансформації роздрібно-ї торгівлі й відродження села. Визначаються основні тенденції та проблеми розвитку сільської торгівлі, а саме: деформації у структурі роздрібно-ї торгівлі країни; більш повільне зростання товарообороту в сільській місцевості у порівнянні з містами; зниження її частки у загальному товарообороті країни; скорочення матеріально-технічної бази сільської торгівлі при одночасному укрупненні магазинів; скорочення обсягів торговельної діяльності системи споживчої кооперації на селі. Запропоновано нові структурні моделі розвитку торгівлі на селі в умовах соціально-економічних перетворень.*

Ключові слова: торгівля, сільська місцевість, структура торгівлі, трансформація.

Balaban P. Y.,

Ph.D., Professor, Head of the Department of Commercial Activity and Entrepreneurship, Higher Educational Establishment of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Poltava

Balaban M. P.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Commercial Activity and Entrepreneurship, Higher Educational Establishment of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Poltava

Ivanov Y. V.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Commercial Activity and Entrepreneurship, Higher Educational Establishment of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Poltava

Apopy G. V.,

Senior Lecturer, Chernivtsi College of Economics and Law, Chernivtsi

TRADE IN COUNTRYSIDE: STRUCTURAL CHANGES IN TRANSFORMATIONAL ECONOMY

***Abstract.** Structural changes in rural trade are considered in the context of transformation of retail trade and revival of the countryside. The basic tendencies and problems of rural trade were defined, in particular: deformation in the structure of retail trade of the country; slower turnover growth in rural areas compared to cities; reducing of its share in the total turnover of the country; reduction of material base of rural trade with simultaneous consolidation of shops; the decline of trading activities of the system of consumer cooperatives in the countryside. The new structural models of trade in countryside in terms of socio-economic transformation were proposed.*

Keywords: trade, countryside, structure of trade, transformation.

Постановка проблеми. Перехід до побудови економіки ринкового типу суттєво загострив ситуацію в країні з торговельним обслуговуванням сільського населення. Підприємства й організації системи споживчої кооперації, які брали активну участь у вирішенні загальнодержавних завдань по торговельному обслуговуванню сільського населення в радянський період, почали втрачати свої позиції на сільському споживчому ринку, що, відповідно, призвело до появи та інтенсивного розвитку приватної торгівлі на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку торгівлі в сільській місцевості розкрито в працях дослідників торгівлі: Апопія В. В., Бабенко С. Г., Гончарука Я. А., Тягунової Н. В., Шимановської-Діанич Л. М., Хомяка Ю. М., а також економістів-аграрників: Прокопа І. В., Молдован Л.В., Шепотько Л. М. Проте структурні зміни сільської торгівлі, обґрунтування нових моделей, сучасних організаційних форм залишилися поза увагою зазначених авторів.

Постановка завдання. Метою даної статті є розкриття процесу реструктуризації торгівлі в сільській місцевості та обґрунтування нових моделей відповідно до теорії сільського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість кооперативних підприємств у роки перехідного періоду через скорочення мережі магазинів, здачу їх в оренду приватним та комерційним

структурам поступово втрачали свою роль в організації сільської торгівлі. В результаті конкуренції, втрати споживчою кооперацією монопольного становища на сільському споживчому ринку відбулося суттєве скорочення обсягів торговельної діяльності системи, її матеріально-технічної бази, що спостерігається і до сьогодні [11, с. 17]. В період із 1990 по 2014 роки система споживчої кооперації продовжувала деградувати (табл. 1).

У порівнянні з 1990 роком частка системи в загальному обсязі роздрібного товарообороту України постійно зменшувалася, скоротившись із 29,7% у 1990 році до 1,2% у 2013 році по відношенню до товарообороту роздрібної торгівлі України.

Ряд об'єктивних і суб'єктивних чинників мали визначальний вплив на розвиток торговельної діяльності системи споживчої кооперації, що не могло не вплинути на її роль і значимість в організації торгівлі на селі.

Особливого значення проблеми розвитку торговельної діяльності у сільській місцевості набули в умовах перехідного періоду. Ліквідація колгоспів і радгоспів, різке зниження реальних грошових доходів населення та інфляція призвели до значного загострення соціально-економічної ситуації на селі [8, с.32]. Однак незбалансованість між купівельними фондами населення, товарооборотом і його товарним забезпеченням, що стало характерним для перехідного періоду, нераціональна організація торговельної діяльності та розміщення торговельної мережі на території регіонів, що обслуговуються, недотримання типізації і спеціалізації магазинів не-

Таблиця 1

Зміни в обсягах торговельної діяльності споживчої кооперації України за 1990-2013 роки

Показники	Роки					2013 р. у % до:		
	1990*	1995	2000	2010	2013	1990	2000	2010
Роздрібний товарооборот, всього**, млн. грн	23233,6	1948,2	1576,5	4368,1	5152,7	-	3,3 р.	118,0
у т.ч. оборот мережі, розташованої у сільській місцевості	11918,8	960,5	912,2	2502,4	2782,5	-	3,1 р.	111,2
- частка у загальному обсязі товарообороту, %	51,3	49,3	57,9	57,3	53,9	-	-	-
Оборот підприємств ресторанного господарства** млн. грн.	1755,5	204,6	293,1	694,0	647,4	-	2,2р.	93,3
Чисельність підприємств роздрібної торгівлі, тис. од.	83,1	61,9	27,8	10,7	8,7	11,9	31,3	81,3
у т.ч. магазинів	73,6	58,0	26,3	10,4	8,2	11,1	31,2	78,8
з них розташовані у сільській місцевості	69,8	42,9	24,1	8,3	6,6	9,5	27,4	79,5
Чисельність підприємств ресторанного господарства, тис. од.	22,5	12,8	8,2	3,3	2,2	9,8	26,8	66,7
Кількість ринків, од.	1576	1057	719	423	388	24,6	54,0	91,7
Чисельність працівників, тис. осіб	769,0	498,1	191,7	58,5	38,6	5,0	20,1	65,9
у т.ч. в торгівлі	328,6	198,1	80,9	26,6	18,1	5,5	22,4	68,0
у % до загальної чисельності працівників	42,7	39,8	42,2	45,5	47,0	-	-	-

* У крб.

** У фактичних цінах.

Джерело: Розраховано за [1, с. 2, 6-8, 19-20; 2, с. 1, 2, 5, 6, 8, 9, 16; 3, с. 2, 4, 5-7, 13; 4, с. 2-5,8; 5, с.2-5; 12, с. 2, 3, 5, 11-12].

гативно вплинули на організацію сільськогосподарського виробництва, умови життя сільського населення.

Непристосованість підприємств кооперативної торгівлі до нових умов здійснення господарської діяльності, особливо у перші роки перехідного періоду, була однією з основних причин різнонаправлених тенденцій у розвитку роздрібного товарообороту і чисельності підприємств роздрібної торгівлі споживчої кооперації та аналогічних показників у цілому по Україні. Так, якщо в цілому по Україні спостерігається стійка тенденція росту роздрібного товарообороту (за період із 1996 по 2013 роки роздрібний товарооборот усіх систем зріс із 11,9 млрд. грн. до 433,1 млрд. грн., або у 36,4 рази), то роздрібний товарооборот системи Укоопспілки за цей період зріс із 1948 млн. грн. у 1995 р. до 2610 млн. грн. у 2010 році і 5152,7 млн. грн. у 2013 році, або у 2,6 рази, що свідчить про значне відставання темпів його змін від аналогічних показників у роздрібній торгівлі України (табл. 2).

кооперації у товарообороті міських поселень скоротилася з 9,5% у 1995 році до 6,3% у 2013 році. Якщо у 1990 році у загальному обсязі роздрібного товарообороту споживчої кооперації частка товарообороту в сільській місцевості дорівнювала 51,3 %, у 2000 році – 57,9%, у 2010 році – 57,3%, то у 2013 році – 55,3%, що свідчить про посилення конкуренції з боку підприємств приватної торгівлі у міських поселеннях та втрату системою своїх позицій в обслуговуванні міського населення.

Ця ж тенденція характерна і для розвитку роздрібного товарообороту в сільській місцевості України. Зубожіння сільського населення, інфляція і гіперінфляція перших років переходу економіки України до ринку, що зумовили економічну кризу в Україні, спричинилися до прояву різних тенденцій у розвитку роздрібного товарообороту як в цілому в Україні, так і товарообороту в сільській місцевості. При наявності чіткої тенденції до росту загальних обсягів роздрібного товарообороту в цілому в

Таблиця 2

Розрахунок базисних темпів змін роздрібного товарообороту підприємств України та товарообороту споживчої кооперації в сільській місцевості та міських поселеннях за 1995-2013 роки

Показники	1995	2000	2005	2010	2013
<i>Загальний обсяг товарообороту, всього:</i>					
підприємств торгівлі України, млрд. грн.	11,9	28,8	94,3	280,9	433,1
- у % до базового року	100,0	2,4 р.	7,9 р.	23,6 р.	36,4 р.
Укоопспілки, млн. грн.	1948	1574	2610	4368	5152,7
- у % до базового року	100,0	80,8	134,0	2,2 р.	2,6 р.
Частка товарообороту Укоопспілки в товарообороті України, %	16,4	5,5	2,8	1,6	1,2
<i>Товарооборот у сільській місцевості:</i>					
підприємств торгівлі України, млрд. грн.	1,5	3,4	7,5	24,2	35,0
- у % до базового року	100,0	2,2 р.	4,9 р.	16,1 р.	23,3 р.
Укоопспілки, млн. грн.	964	912	1443	2502	2782
- у % до базового року	100,0	94,5	149,7	2,6 р.	2,9 р.
- частка товарообороту в сільській місцевості Укоопспілки в товарообороті України, %	64,3	26,8	19,2	10,3	8,1

Джерело: Розраховано за [6, с. 8-9, 12, с. 11-12].

При цьому частка товарообороту споживчої кооперації в загальному обсязі роздрібного товарообороту України систематично знижувалася: у 1995 році вона складала 16,4%, у 2000 році – 5,5%, у 2010 році – 1,6%, у 2013 році – 1,2%, що свідчить про втрату системою не тільки ролі монополіста, але і скільки-небудь важливої ролі у торговельній галузі країни.

Однією з причин ситуації, що склалася на сільському споживчому ринку, була втрата системою своєї ролі в організації торгівлі у районних центрах і селищах міського типу, де в першу чергу приватизувалися кооперативні підприємства торгівлі. У результаті частка товарообороту споживчої

Україні товарооборот у сільській місцевості зростав повільніше, а частка його в загальному товарообороті країни має чітку тенденцію до скорочення. Так, якщо у 1995 році в загальному обсязі товарообороту України на частку товарообороту в сільській місцевості припадало 12,6%, у 2000 році – 11,8%, то у 2010 році – 8,0%, у 2013 році – 8,2%, що свідчить про більш активний розвиток торгівлі в міських поселеннях, які відрізняються значно вищою концентрацією грошових доходів, сприятливішими умовами для організації торговельного обслуговування населення. Така ж тенденція характерна і для темпів росту продажу товарів на одну особу (рис. 1).

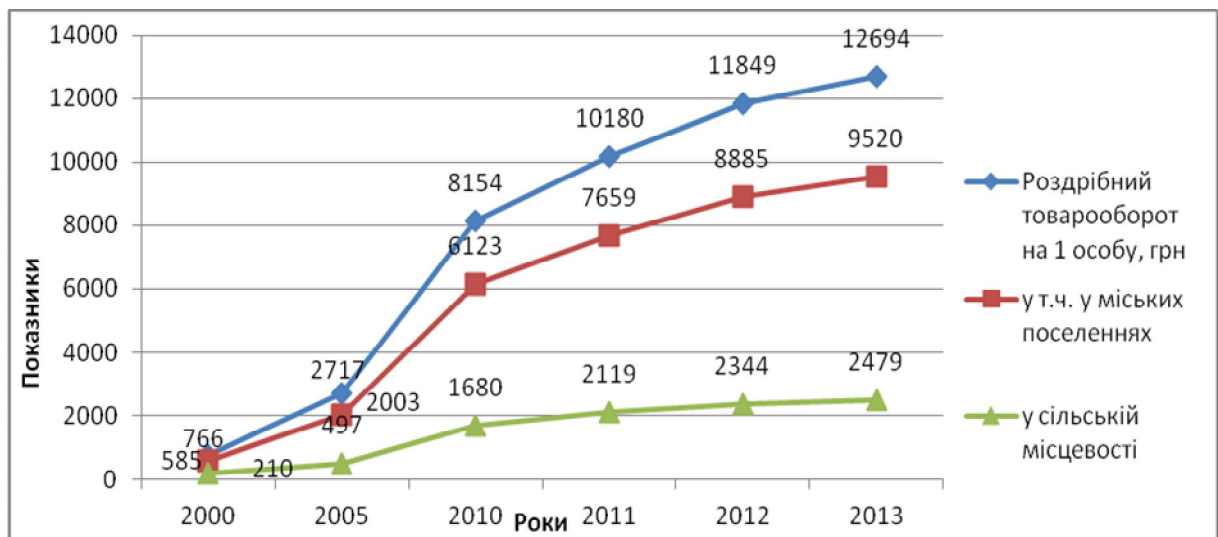

Рис. 1. Динаміка роздрібного товарообороту України у розрахунку на одну особу в міських поселеннях і сільській місцевості за 2000-2013 роки

Якщо товарооборот на одну особу в міських поселеннях і у цілому по Україні зріс за 2000-2013 роки у 16,6 і 16,3 рази, то середньодушовий товарооборот у сільській місцевості – лише у 11,8 рази. Меншими були темпи зростання цього показника і у порівнянні з 2010 роком.

Основними чинниками, що вплинули на тенденції розвитку середньодушового товарообороту в сільській місцевості, слід вважати причини загальноекономічного характеру (вищий рівень безробіття на селі, нижчі сукупні доходи сільського населення та середньомісячна заробітна плата, розміри нарахованих пенсій, більш інтенсивне у порівнянні з міським скорочення чисельності сільського населення тощо).

За аналізований період відбулися значні зміни і у матеріально-технічній базі сільської торгівлі, для якої характерна чітка тенденція до скорочення роздрібною торговельною мережі. Так, якщо на 1.01.1991 року в сільській місцевості здійснювали торгівлю 60,5 тис. магазинів, то у подальшому чисельність їх постійно скорочувалася і станом на 1.01.2014 року в сільській місцевості функціонувало 8204 магазини, або у 7,3 рази менше (табл. 3).

При наявності тенденції до скорочення чисельності підприємств торгівлі у міських поселеннях (з 60,1 до 35,3 тис. магазинів, або у 1,8 рази) темпи скорочення в сільській місцевості виявилися набагато вищими. Якщо за період із 1990 до 2000 рр. темпи скорочення чисельності торговельних підприємств у міських поселеннях і у сільській міс-

Таблиця 3

Динаміка матеріально-технічної бази роздрібною торгівлі у сільській місцевості України за 1990-2013 роки

Показники	Роки						2013 р. у % до	
	1990	1995	2000	2010	2012	2013	1990	2000
Кількість об'єктів роздрібною торгівлі, тис. од.	145,7	133,7	103,2	64,8	62,2	59,8	41,0	57,9
- у т.ч. магазинів	120,6	109,5	77,9	48,0	47,2	45,5	37,7	57,8
- з них у міських поселеннях	60,1	61,3	48,1	34,6	35,8	35,3	58,7	73,4
- у сільській місцевості	60,5	48,2	29,8	13,4	11,4	10,2	16,8	34,2
Частка магазинів у сільській місцевості у загальній чисельності магазинів, %	50,2	44,0	38,3	27,9	24,2	22,4	-	-
Кількість напівстаціонарних об'єктів торгівлі, тис. од.	25,1	24,1	25,4	16,8	15,0	14,3	57,0	56,3
у т.ч. в міських поселеннях	18,1	20,7	21,7	13,8	12,5	11,9	65,7	54,8
- у сільській місцевості	7,2	3,5	3,7	3,0	2,5	2,4	33,3	64,9
Частка напівстаціонарних об'єктів у сільській місцевості у загальній їх чисельності, %	28,7	14,5	14,6	17,9	16,7	16,8	-	-
Торгова площа магазинів, тис. кв. м	11300	10950	7029	8431	9294	9419	83,4	134,0
у т.ч. у міських поселеннях	7425	7699	5214	7480	8441	8602	115,9	164,9
- в сільській місцевості	3875	3251	1816	951	853	817	21,0	45,0

Джерело: розраховано за [9, с. 173; 10, с. 131; 6, с. 122; 13].

цевості були майже ідентичні (20,2% і 20,3% у розрахунку на рік відповідно), та за 2000-2013 роки скорочення матеріально-технічної бази сільської торгівлі спостерігалось значно вищими темпами (8,0% в середньому за рік у містах і 22,4% - у сільській місцевості).

Отже, мережа торгівлі в сільській місцевості скорочувалася у декілька разів стрімкіше, що було викликано як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами.

На відміну від чітко відслідковуваної тенденції до скорочення кількісних показників розвитку сільської торговельної мережі в Україні, дещо інші тенденції були характерними для змін якісних показників її розвитку (табл. 4).

Так, за 1990-2013 роки у 2,2 рази збільшився середній розмір магазинів (із 93,7 до 207,0 кв. м), що свідчить про укрупнення торговельної мережі та ліквідацію дрібних підприємств торгівлі, які не витримують конкуренції з сучасними торговельними підприємствами.

Таблиця 4

Зміни в якісних показниках розвитку підприємств торгівлі України, розміщених у сільській місцевості, за 1990-2013 роки

Показники	Роки						2013 р. у % до	
	1990	1995	2000	2010	2012	2013	1990	2000
<i>Середній розмір одного магазину, кв. м</i>	93,7	100,0	90,2	175,6	196,9	207,0	2,2р.	2,3р.
- у т.ч. у міських поселеннях	123,5	125,1	108,4	216,2	235,8	243,1	2,0р.	2,2р.
- в сільській місцевості	64,0	67,4	60,9	62,8	74,9	80,3	125,5	131,8
<i>Забезпеченість (на 10 тис. осіб):</i>								
- об'єктами торгівлі, од.	28	26	21	14	14	13	46,4	61,9
- торговою площею магазинів, кв. м	2175	2133	1437	1842	2040	2073	95,3	133,3
у т.ч.: в сільській місцевості:								
- об'єктами торгівлі, од.	40	31	21	11	10	9	22,5	42,9
- торговою площею магазинів, кв. м	2298	1970	1153	663	602	580	25,2	50,3

Джерело: розраховано за [9, с. 173; 10, с. 131; 6, с. 122; 14, с. 50-55].

Основними причинами, на наш погляд, були падіння рівня життя сільського населення, інфляційні процеси, бартеризація обмінних операцій, ліквідація колгоспів і радгоспів і пов'язана з нею втрата робочих місць і джерел існування, натуралізація господарської діяльності та інші загальнодержавні проблеми, пов'язані зі зміною економічного устрою в країні. Крім того, важливу роль у цих процесах відіграла система споживчої кооперації, нездатність керівництва якої перебудувати господарську діяльність у відповідності до нових умов діяльності та ряд об'єктивних чинників привели систему до занепаду, що особливо позначилося на торгівлі системи. У результаті за період 1990-2000 рр. чисельність кооперативних магазинів скоротилася з 73,6 тис. од. до 26,3 тис. од., або у 2,8 рази (28,0% у середньому за рік), за 2000-2013 роки – у 2,9 рази, або 24,9% щорічно. Станом на 1.01.2014 року в системі функціонувало 8204 магазини, що на 65,4 тис. підприємств менше у порівнянні з 1990 роком. Отже, скорочення магазинів та об'єктів напівстанційної мережі, що здійснювали торгівлю у сільській місцевості, в основному відбувалося за рахунок підприємств споживчої кооперації.

Аналогічна тенденція була характерною і для частки сільських магазинів у загальній чисельності підприємств роздрібно торгівлі України. За період із 1990 по 2000 рр. вона скоротилася з 50,2 до 38,5%, або на 11,7%, за період 2000-2013 рр. – на 15,9%.

При цьому середня площа магазинів за 1990-2000 рр. скоротилася на 3,5 кв. м і зросла за 2000-2010 рр. на 85,4 кв. м, або у 1,7 рази, за 2010-2013 рр. – на 31,4 кв. м, або на 12,7%. Аналогічна тенденція була характерною і для середнього розміру магазинів, що здійснюють торговельну діяльність на селі (скорочення за 1990-2000 рр. на 3,1 кв. м та відповідне зростання за період 2000-2013 рр. – на 19,4 кв. м, або на 31,8%).

Забезпеченість населення у розрахунку на 10 тис. осіб як у цілому по Україні, так і у сільській місцевості при загальній тенденції до скорочення різнилась темпами. Зокрема, скорочення забезпеченості населення об'єктами торгівлі за 1990-2013 рр. склало 53,6%, у тому числі в сільській місцевості – 76,5%; забезпеченість торговою площею при цьому скоротилася на 4,7% в цілому по Україні й скоротилася на 74,2% у сільській місцевості. Отже, темпи скорочення забезпеченості сільського населення значно перевищували темпи скорочення як у цілому по Україні, так і в міських поселеннях.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, структурні зміни, що відбулися в торгівлі у сільській місцевості, спричинялися як загальноекономічними причинами, що були характерними для перехідного періоду побудови економіки ринкового типу, так і трансформаційними процесами, що супроводжували розвиток торгівлі на селі та обумовили відпо-

відні негативні зміни в розвитку торговельної діяльності споживчої кооперації України. У перспективі особливої актуальності набувають проблеми оптимальних структур торгівлі на селі, їх відповідність поселенській структурі й політиці розвитку сільських територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основні показники господарсько-фінансової діяльності споживчої кооперації УРСР за 1986-1990 роки. Стат. збірник. – К. : УКС, 1991. – 114 с.

2. Основні показники господарсько-фінансової діяльності споживчої кооперації України за 1995 рік. Стат. збірник. – К. : УКС, 1996. – 131 с.

3. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Укоопспілки за 2000 рік. Стат. збірник. – К. : УКС, 2001. – 131 с.

4. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Укоопспілки за 2010 рік. Стат. збірник. – К. : УКС, 2011. – 107 с.

5. Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій Укоопспілки за 2011 рік. Стат. збірник. – К. : УКС, 2012. – 53 с.

6. Роздрібна торгівля України у 2012 році. Стат. збірник. – К. : Держстат України, 2013. – 173 с.

7. Статистичний щорічник України за 2012 рік [за ред. Осауленка О. Г.]. – К. : Держстат України, 2013. – 552 с.

8. Формування галузевих ринків України: перехідний період / [за ред. В. О. Точиліна]. – К. : Фенікс, 2004. – 332 с.

9. Роздрібна торгівля України у 2001 році. Стат. збірник. – К. : Держкомстат України, 2002. – 239 с.

10. Роздрібна торгівля України у 2010 році. Стат. збірник. – К. : Держстат України, 2011. – 191 с.

11. Балабан П. Ю. Трансформація торгівлі споживчої кооперації в економіці ринкового типу: етапи розвитку, конкурентоспроможність, стратегічні пріоритети : монографія / П. Ю. Балабан, М. П. Балабан. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 121 с.

12. Показники господарсько-фінансової діяльності підприємств і організацій спілок споживчих товариств АР Крим, областей за 2013 рік. Стат. збірник. – К. : УКС, 2014. – 54 с.

13. Роздрібна торгівля України у 2013 році. Стат. збірник. – К. : Держстат України, 2014. – 164 с.

14. Мережа роздрібною торгівлі та ресторанно-го господарства підприємств на 1 січня 2014 року. Стат. збірник. – К. : Держстат України, 2014. – 125 с.

REFERENCES

1. Osnovni pokaznyky ghospodarsjko-ffinansovoji dijajlnosti spozhyvchoji kooperaciji URSR za 1986-1990 roky (1991), [The main indicators of economic-financial activity of the consumer cooperation of the USSR for 1986-1990], Kyiv, Ukraine.

2. Osnovni pokaznyky ghospodarsjko-ffinansovoji dijajlnosti spozhyvchoji kooperaciji Ukrajiny za 1995 rik (1996), [The main indicators of economic-financial activity of the consumer cooperation of the USSR for 1995], Kyiv, Ukraine.

3. Osnovni pokaznyky ghospodarsjko-ffinansovoji dijajlnosti pidprijemstv i orghanizacij Ukoopspilky za 2000 rik (2002), [The main indicators of economic-financial activity of the consumer cooperation of the USSR for 2001], Kyiv, Ukraine.

4. Osnovni pokaznyky ghospodarsjko-ffinansovoji dijajlnosti pidprijemstv i orghanizacij Ukoopspilky za 2010 rik (2012), [The main indicators of economic-financial activity of the consumer cooperation of the USSR for 2011], Kyiv, Ukraine.

5. Osnovni pokaznyky ghospodarsjko-ffinansovoji dijajlnosti pidprijemstv i orghanizacij Ukoopspilky za 2011 rik (2012), [The main indicators of economic-financial activity of the consumer cooperation of the USSR for 2012], Kyiv, Ukraine.

6. Rozdribna torghivlja Ukrajiny u 2012 roci (2013), [Retail trade in Ukraine in 2012], Kyiv, Ukraine.

7. Statystychnyj shhorichnyk Ukrajiny za 2012 rik (2013), [Statistical Yearbook of Ukraine for 2012], za red. Osaulenka O. G., Kyiv, Ukraine.

8. Formuvannja ghaluzevykh rynkiv Ukrajiny: perekhidnyj period (2004), [The formation of the industrial markets of Ukraine: transition period], za red. Tochilina, V. O., Kyiv, Ukraine.

9. Rozdribna torghivlja Ukrajiny u 2001 roci (2002), [Retail trade in Ukraine in 2001], Kyiv, Ukraine.

10. Rozdribna torghivlja Ukrajiny u 2010 roci (2011), [Retail trade in Ukraine in 2010], Kyiv, Ukraine.

11. Balaban, P. Y. (2011), Transformacija torghivli spozhyvchoji kooperaciji v ekonomici rynkovogho typu: etapy rozvytku, konkurentnospromozhnistj, strateghichni pryorytety [Transformation of trade of consumer cooperatives in market-oriented economy: stages of development, competitiveness, strategic priorities], RVV PUET, Poltava, Ukraine.

12. Pokaznyky ghospodarsjko-ffinansovoji dijajlnosti pidprijemstv i orghanizacij spilok spozhyvchykh tovarystv AR Krym, oblastej za 2013 rik (2014), [Indicators of economic and financial activity of enterprises and organizations of unions of consumer societies of the AR of Crimea and areas for 2013], Kyiv, Ukraine.

13. Rozdribna torghivlja Ukrajiny u 2013 roci (2014), [Retail trade in Ukraine in 2013], Kyiv, Ukraine.

14. Merezha rozdribnoji torghivli ta restoranogho ghospodarstva pidprijemstv na 1 sichnja 2014 roku (2014), [The network of the enterprises of retail trade and restaurant business on January 1, 2014], Kyiv, Ukraine.